

กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก

The Process of Suspend Disputes as they appear in the Vinaya Pitaka

พระครูอุดมจันทสาร
Phrakruudomchantasan

ไพฑูรย์ สวนมะไฟ
.Phaithoon Saunmafai

พระครูภาวนาพัฒนบัณฑิต
Phrakhru Bhāvanāphatthanabandit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College
E=mail: teddy.bo.ntk@gmail.com

Received: 14 April 2026; Revised: 26 April 2026; Accepted: 27 April 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษากระบวนการพิจารณาคดีตามกฎหมาย 2) เพื่อศึกษากระบวนการบัญญัติพระวินัยในพระวินัยปิฎก และ 3) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการระงับอธิกรณ์ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก เป็นการวิจัยเอกสาร เก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและกิจที่พระภิกษุควรทำ เรียกว่า อธิกรณ์ มี 4 ประเภท คือ 1) วิวาทาธิกรณ์ 2) อนุวาทาธิกรณ์ 3) อาปัตตาธิกรณ์ 4) กิจจาธิกรณ์ เครื่องมือในการจัดการปัญหาหรือวิธีการสืบสวนในพระวินัยเพื่อตัดสินหรือลงโทษผู้กระทำผิด คือ อธิกรณ์สมณะ 7 ประการ คือ 1) สัมมุขาวินัย 2) อมูหวินัย 3) ปฎิญญาตรณณะ 4) ตัสสปาปิยสิกา 5) เยภุยยสิกา 6) ตินวัตถการกะ และ 7) พรหมทัณฑ์กรรม พระพุทธเจ้าได้ทรงวางวิธีการแก้ไขหรือจัดการข้อขัดแย้งและกิจที่พระภิกษุควรทำ โดยคำนึงถึงเป้าหมายสำคัญ คือ การทำให้พระภิกษุกลับใจและสารภาพบาป พระภิกษุที่ถูกพระภิกษุสั่งงดการทำสังฆกรรมร่วมกับสงฆ์ ย่อมสามารถอยู่ร่วมกับพระภิกษุอื่นได้ตามปกติ พระภิกษุที่ถูกพระภิกษุปลดหรือลดยศ ก็จะได้รับยศกลับคืนมา พระภิกษุที่ถูกไล่ออกจากคณะสงฆ์ก็จะถูกเรียกกลับเข้าคณะสงฆ์ ผู้ที่ถูกตัดสินว่าประพฤติดีก็ได้รับชื่อเสียงกลับคืนมา ผู้ที่ถูกลงโทษก็ยังคงอยู่ร่วมกับพระภิกษุอื่นได้เช่นเดิม ส่วนฆราวาสที่พระสงฆ์ว่าบาตรก็ยังคงคบหาสมาคมได้เช่นเดิม คือจะได้สิทธิเป็นพุทธศาสนิกชนคืนมา

คำสำคัญ: กระบวนการ, การระงับอธิกรณ์, พระวินัยปิฎก

Abstract

This research article has objectives as following: 1) to study the process of settling legal questions; 2) to study the laying down of the Vinaya in the Pitaka; and 3) to analyze the process for suspending disputes (Adhikaraṇa) in the Vinaya Pitaka. The study employed a

documentary method and collected data from the Tipitaka, commentaries, and related documents, which were then analyzed and presented using a descriptive method.

The results of research found that the problems and duties that monks should undertake are referred to as Adhikaraṇa (settling legal cases). There are four types of Adhikaraṇa: 1) Vivādadhikaraṇa, 2) Anuvādādhikaraṇa, 3) Āpattādhikaraṇa, and 4) Kiccādhikaraṇa. According to the Vinaya, the method for resolving issues or conducting an investigation to judge or punish the wrongdoer is called Adhikaraṇasamatha, consisting of seven components: 1) Sammukhāvinaya, 2) Amūḷhāvinaya, 3) Pattiṅkātakkaraṇa, 4) Tassapāpiyāsikā, 5) Yepuyyasikā, 6) Tiṇavattāraka, and 7) Brahmādukkhamma. The Buddha established a method for resolving conflicts and addressing the duties that monks should undertake, with the primary goal of guiding monks to repent and confess their wrongdoings. A monk who has been instructed by another monk to abstain from participating in communal Sangha activities can still live peacefully with other monks as usual. A monk who has been demoted or had his rank reduced will regain his status. A monk who has been expelled from the Sangha will be allowed to rejoin the community. Those who have been judged to have committed misconduct will regain their reputation, and those who have been punished will still be able to live with other monks as before. As for laypeople who have been excommunicated by the monks, they will be able to associate with others again and regain their rights as Buddhist followers.

Keywords: The Process, Suspending Disputes (Adhikaraṇa), the Vinaya Pitaka

บทนำ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีการเสนอหลักการเรื่องความยุติธรรมไว้ เพียงแต่ว่า แนวคิดเรื่องความยุติธรรมนั้นจะแฝงอยู่กับหลักคำสอนที่เป็นหลักธรรมต่างๆ และหลักพระวินัย เหมือนอย่างเช่นคริสต์ศาสนาซึ่งแสดงออกให้เห็นว่าพระเจ้าเป็นผู้มีความยุติธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการบรรยายในหนังสือวิวรณ์ถึงวันพิพากษาประมวลความพร้อมที่พระเจ้าจะแยกคนดีออกจาก คนชั่ว โดยคนดีจะได้อยู่กับพระเจ้าในสวรรค์ ส่วนคนชั่วก็ไปรับทรมานในนรก แต่นั่นก็เป็นเพียง การบรรยายในรูปแบบของการปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาโดยใช้มาตรการความรักเป็นเครื่องชี้วัด ความดี แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาก็มีหลักคำสอนที่แฝงไว้ซึ่งความยุติธรรมอยู่เช่นกัน โดยหลัก คำสอนทุกข้อล้วนเป็นสัจธรรมที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยการปฏิบัติที่มีผลสรุปออกมาโดยเป็นความจริง ทางธรรมชาติที่ให้ความเที่ยงธรรมที่สุดอันเป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมให้เห็นได้ยิ่งกว่านั้น หลักคำสอนที่แสดงถึงนัยยะเรื่องความยุติธรรมก็มีกระจัดกระจายอยู่ในพระสูตรต่างๆ ของ พระไตรปิฎกและอรรถกถามากมายหลายตอน รวมทั้งในส่วนที่เป็นบทบัญญัติทางพระวินัยที่กล่าวถึง เรื่องสิกขาบทกับนิคคกรรม (พระราชปรีดีวิมล และคณะ, 2564)

เราจะพบว่าในการตั้ง “สังฆะ” ยุคแรกๆ ของพระพุทธองค์นั้น สมาชิกส่วนมากล้วนเป็น พระอรหันต์ จึงไม่มีปัญหาในเรื่องของการกระทำความผิดหรือการก่อปัญหา ทั้งนี้เพราะสมาชิกล้วนแต่ เป็นผู้ที่มีปัญญาเป็นเครื่องชี้แนะและไม่มีกิเลส ดังนั้นการกำหนดรูปแบบของเงื่อนไขการอยู่ร่วมกันที่ เรียกว่าศีลหรือวินัยอันเป็นข้อบังคับทางสังคมจึงไม่ปรากฏ ต่อมาเมื่อสังคมสงฆ์ได้ขยายตัวมากขึ้นอัน เนื่องมาจากการเปิดรับสมาชิกเข้า

มาบวชทำให้จำนวนสมาชิกในสังคมสงฆ์นั้นมีมากขึ้นตามไปด้วย หรือที่เรียกว่า“สงฆ์” ได้ถึงความเป็นสังคมที่มีลักษณะสังฆพหุลตา คือ ความเป็นสังคมที่มีความ หลากหลาย อันจะทำให้ยากต่อการดูแลของผู้มีหน้าที่ปกครองเพราะผู้ที่เข้ามาบวชในระยะต่อมาต่าง เป็นเสขบุคคล คือผู้ยังต้องศึกษาและมีกิเลสเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การจะหลีกเลี่ยงจากปัญหาภายในจึง เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตามเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นพระพุทธรองค์ที่ทรงนำวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น โดยในระยะแรกทรงนำ “วินัย” หรือ “ศีล” มาเป็นกรอบหรือกฎเกณฑ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา เมื่อมีการกระทำผิดต่อพระธรรมวินัยก็จะนำกฎเกณฑ์ดังกล่าวมาลงโทษ เพราะทรงเห็นว่า พระวินัยเป็นเสมือนกรอบหรือวิถีทางหนึ่งที่จะทำให้สังคมสงฆ์มีความผาสุก สำหรับ จุดมุ่งหมายของการใช้วินัยโดยสรุปก็คือ เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหดเพื่อป้องกันความลงโลกเลี้ยวซีก เพื่อป้องกันความดุร้าย หรือเพื่อป้องกันความประพฤติเลวทรามเป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และในการบัญญัติพระวินัยนั้นทรงเล็งเห็นประโยชน์ ที่จะให้เกิดกับปัจเจกชนและสังคมอยู่ 3 ระดับ คือ (1) มุ่ง ประโยชน์แก่สังคม (สังฆะ) (2) มุ่งประโยชน์แก่บุคคล (3) มุ่งประโยชน์แก่พระสัทธรรมอันเป็น กฎเกณฑ์ของธรรมชาติของโลกและชีวิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาคติกรณ์ที่เกิดขึ้นในยุคแรกๆ ทรงมีพุทธานุญาตให้สงฆ์ปรับโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดตามสมควรแก่โทษเรียกว่า การปรับอาบัติซึ่งเป็นวิธีการที่ทรงใช้เพื่อเป็นการแก้ปัญหาคติกรณ์หรือกระทำความผิดต่อพระธรรมวินัยซึ่งจะมีบทลงโทษที่หนักบ้าง เบาบ้างตามแต่ลักษณะของความผิดที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าสังคมของพระสงฆ์นั้นไม่ได้มี แค่ปัญหาการต้องอาบัติเท่านั้น หากแต่ยังมีปัญหาอื่นๆ อีกด้วย เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาการฟ้องร้องใส่ความกันด้วยเรื่องอาบัติเป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านั้นเรียกว่า“อธิกรณ์” (พระกฤษฎณพล คุณงกร (กลั่นพยอม), 2561) มี 4 อย่าง ได้แก่ (1) วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย (2) อนุวาทาธิกรณ์ การโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ (3) อาปัตตาธิกรณ์ การต้องอาบัติการปรับอาบัติและการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ (4) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น ให้อุปสมบท ให้ผ้ากฐิน โดยสรุปมี 3 ประเภทใหญ่ คือ (1) ความขัดแย้งของภิกษุ 2 ฝ่าย (2) การละเมิดอาบัติของภิกษุ (3) การทำกิจ/สังฆกรรม ส่วนการแก้ไขปัญหาคติกรณ์ เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ มี 7 อย่าง ได้แก่ (1) สัมมุขวินัย วิธีระงับในที่พร้อมหน้า (2) สติวินัย วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก (3) อุมพหวินัย วิธีระงับสำหรับผู้หายจากเป็นบ้า (4) ปฎิญาตกณะการทำตามที่ได้รับ (5) ตัสสปาปิยสิกา การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด (ที่ไม่รับ) (6) เยภยยสิกา การตัดสินตามคำของคนข้างมาก (7) ตินวัตถการวินัย วิธีตุลาการไต่สวนด้วยหญ้า (ประณีประนอม) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2561) กรณีการตัดสินอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนา เช่น ความขัดแย้งของภิกษุโกสัมพี เป็นต้น ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้วิธีตินวัตถการกะ ซึ่งเป็นเรื่องของการใช้ระยะเวลาในการแก้ไขปัญหาคติกรณ์ความขัดแย้งนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การระงับความขัดแย้งในพระพุทธศาสนามีรูปแบบหรือเอกษณ์เฉพาะ ค่อนข้างแตกต่างจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักพอสมควรที่เน้นตัดสินตามวัตถุพยานหรือหลักฐาน โดยพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการยอมรับความผิดและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษากระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก เพื่อเป็นแนวทางในการวินิจฉัยและเลือกประยุกต์ใช้หลักการและแนวทางปฏิบัติกับกระบวนการยุติธรรมในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการพิจารณาคดีตามกฎหมาย
2. เพื่อศึกษากระบวนการบัญญัติพระวินัย

3. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีลำดับขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย รวบรวมจากคัมภีร์และเอกสารทางพระพุทธศาสนา และเอกสารเกี่ยวกับความยุติธรรม ดังนี้

1) ชั้นปฐมภูมิ

สำรวจและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการระงับอธิกรณ์จากคัมภีร์พระวินัยปิฎก 4 เล่ม ได้แก่ คัมภีร์มหาวิภังค์ มหาวรรค จุลวรรค และปริวาร ซึ่งคัมภีร์ทั้ง 4 เล่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับอธิกรณ์ การระงับอธิกรณ์ รวมทั้งนิคหกรรม

2) ชั้นทุติยภูมิ

ชั้นที่ 2 รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาคดีตามกฎหมาย และกระบวนการบัญญัติพระวินัยในพระวินัยปิฎก จากคัมภีร์สมันตปาสาทิกา สารัตถทีปนีฎีกา เอกสาร งานวิจัย ตำรา หนังสือ บทความ และเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งคัมภีร์สมันตปาสาทิกาเป็นคัมภีร์อธิบายพระวินัยอย่างละเอียด ส่วนคัมภีร์สารัตถทีปนีฎีกาเป็นคัมภีร์อธิบายเพิ่มเติมคัมภีร์สมันตปาสาทิกา การศึกษาในชั้นนี้เพื่อให้มีข้อมูลเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างระหว่างกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักและกระบวนการระงับอธิกรณ์

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาจัดหมวดหมู่ แยกประเด็น และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการพิจารณาความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาข้อสรุปแล้วดำเนินการเรียบเรียงผลการศึกษาดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้เห็นประเด็นสำคัญ วิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นที่ต้องการรายละเอียดหรือความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ศึกษาความในบางประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน ซึ่งเป็นความเห็นของผู้เขียนโดยให้เหตุผลที่มีความน่าเชื่อถือ และรายงานผลการศึกษาหรือองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้

ผลการวิจัย

1. ศึกษากระบวนการพิจารณาคดีตามกฎหมาย

การศึกษาวินัยปิฎก กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก พบว่า แนวคิดเรื่องความยุติธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญของทั้งระบบกฎหมายและพระธรรมวินัย โดยความยุติธรรมหมายถึงความถูกต้อง เทียบธรรม และชอบด้วยเหตุผล ซึ่งในทางนิติศาสตร์ไทยมีรากศัพท์จากคำว่า “ยุติ” และ “ธรรม” หมายถึงการยุติข้อพิพาทโดยอาศัยหลักธรรมและกฎหมายผ่านกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ขณะที่ในมิติทางสังคม ความยุติธรรมยังสะท้อนถึงความเสมอภาคและการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

แนวคิดความยุติธรรมในปรัชญาตะวันตกสามารถแบ่งออกเป็นหลายรูปแบบ เช่น ยุติธรรมเชิงกระบวนการ ยุติธรรมเชิงขัดแย้ง ยุติธรรมเชิงลงโทษ ยุติธรรมเชิงบูรณะ และยุติธรรมเชิงกระจาย ซึ่งล้วนมีเป้าหมายร่วมกันคือการรักษาความสมดุลในสังคม โดยอาศัยหลักเหตุผล ศีลธรรม และธรรมชาติของมนุษย์เป็นเกณฑ์ในการตัดสิน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาสังคมไทยในปัจจุบัน พบว่ายังคงมีปัญหาความเหลื่อมล้ำใน

การเข้าถึงความยุติธรรม ทั้งจากตัวบทกฎหมายและพฤติกรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น การทุจริต การเลือกปฏิบัติ และความไม่โปร่งใสของเจ้าหน้าที่รัฐ ส่งผลให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นในระบบยุติธรรม

ในเชิงประวัติศาสตร์ สังคมไทยเคยใช้หลักความยุติธรรมแบบครอบครัวในสมัยสุโขทัย และพัฒนาเป็นระบบศักดินาในสมัยอยุธยา ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำทางสถานะ ต่อมาได้รับอิทธิพลจากตะวันตกจนเกิดการปฏิรูประบบกฎหมายและราชการในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 5 ที่ได้กำหนดจรรยาบรรณข้าราชการเพื่อส่งเสริมความซื่อสัตย์และความเป็นมืออาชีพ ปัจจุบันมีกฎหมายรองรับจรรยาข้าราชการอย่างชัดเจน เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่เป็นไปอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม

2. ศึกษากระบวนการบัญญัติพระวินัย

การบัญญัติและการระงับอธิกรณ์มีระบบที่ชัดเจนและเป็นขั้นตอน เริ่มจาก “การโจท” ซึ่งผู้กล่าวโทษต้องเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ มีคุณธรรมทั้งด้านวาจาและเจตนา พร้อมทั้งมีหลักฐานที่น่าเชื่อถือ เช่น เห็นเอง ได้ยินเอง หรือมีเหตุอันควรเชื่อ โดยพระพุทธรองค์ไม่อนุญาตให้คฤหัสถ์เป็นผู้โจทโดยตรง แต่ให้แจ้งแก่ภิกษุเพื่อดำเนินการต่อไป หากภิกษุละเลยหน้าที่ในการว่ากล่าวตักเตือนหรือโจทเมื่อเห็นความผิด จะถือว่ามัวอาบัติ

เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้น สงฆ์ต้องดำเนินการพิจารณาและตัดสิน ซึ่งแบ่งประเภทอธิกรณ์ออกเป็น 4 ประการ ได้แก่ วิวาทาธิกรณ์ (การโต้แย้ง) อนุวาทาธิกรณ์ (การกล่าวโทษ) อาปัตตาธิกรณ์ (การต้องอาบัติ) และกิจจาธิกรณ์ (กิจของสงฆ์) โดยใช้หลัก “อธิกรณ์สมณะ 7” เป็นวิธีระงับข้อพิพาท ได้แก่ 1) สัมมุขาวินัย (ตัดสินต่อหน้า) 2) สติวินัย (ยกเว้นกรณีผู้มีสติสมบูรณ์) 3) อมูหวินัย (ยกเว้นกรณีวิกลจริต) 4) ปฏิญญาตรณะ (ตัดสินตามคำรับสารภาพ) 5) เญยยสิกขา (เสียงข้างมาก) 6) ตัสสปापियสิกา (ลงโทษผู้ไม่รับผิดชอบ) 7) ตินวัตถการวินัย (ประณิษฐานยอม)

กระบวนการดังกล่าวสะท้อนหลักการสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของสงฆ์ ความโปร่งใส และการยึดหลักธรรมวินัยเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน โดยเฉพาะ “สัมมุขาวินัย” ซึ่งเน้นการพิจารณาคดีต่อหน้าผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ถือเป็นหลักสำคัญที่ทำให้การตัดสินเป็นธรรมและตรวจสอบได้

สำหรับการลงโทษในพระวินัย เรียกว่า “นิคหกรรม” มี 9 ประเภท เช่น การตักเตือน การลดตำแหน่ง การขับออกจากหมู่คณะ การให้ขอโทษ การไม่คบหา และการคว่ำบาตร เป็นต้น การลงโทษมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขพฤติกรรมและรักษาความสงบเรียบร้อยของสงฆ์ มิใช่เพื่อการลงโทษอย่างรุนแรงเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีแนวคิดการฟื้นฟูผู้กระทำความผิดให้สามารถกลับคืนสู่สังคมได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการลงโทษเชิงบูรณะในปัจจุบัน ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดสำนึกผิด สามารถเข้าสู่กระบวนการ “การปฏิบัติเพื่อฟื้นฟู” โดยต้องแสดงความสำนึกต่อสงฆ์ ขอให้ระงับโทษ และดำเนินการตามขั้นตอน เช่น การตั้งญัตติและการลงมติของสงฆ์ เมื่อได้รับการระงับโทษแล้ว จะกลับคืนสู่สถานะปกติ สามารถดำรงชีวิตในหมู่คณะได้ตามเดิม

3. วิเคราะห์กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก

กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎกมีลักษณะเป็นระบบที่ครบวงจร ตั้งแต่การป้องกันปัญหา การตรวจสอบ การตัดสิน การลงโทษ และการฟื้นฟู โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการรักษาความสงบเรียบร้อยและความสามัคคีในสังคมสงฆ์ หลักการสำคัญที่ปรากฏ ได้แก่ ความเป็นธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และการเน้นเจตนาในการแก้ไขปัญหามากกว่าการลงโทษ นอกจากนี้ยังสามารถเชื่อมโยงกับระบบยุติธรรมในสังคมปัจจุบันได้ โดยเฉพาะในด้านการลดความขัดแย้ง การส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการสร้างความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม หากนำหลักการในพระวินัยไปประยุกต์ใช้ เช่น การตัดสินอย่างเปิดเผย การใช้เสียงส่วนใหญ่ที่ตั้งอยู่บนความถูกต้อง และการเน้นการปรองดอง จะสามารถช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในสังคมได้

อภิปรายผล

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์กระบวนการระงับอธิกรณ์ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก” อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

1. ศึกษากระบวนการยุติธรรมตามกฎหมาย

ความยุติธรรมทางสังคมในปรัชญาตะวันตกนั้น สรุปเป็นกรอบแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมใหญ่ๆ ได้ 5 กรอบแนวคิด คือ ยุติธรรมขั้นตอน (Procedural Justice) ยุติธรรมชดเชย (Compensatory Justice) เวรกรรมยุติธรรม (Retributive Justice) ยุติธรรมบูรณะ (Restorative Justice) และกระจายยุติธรรม (Distributive Justice) โดยกรอบแนวคิดทั้งห้านี้มีจุดร่วม คือ ยอมรับว่าความยุติธรรมทางสังคมมีอยู่จริงในลักษณะนามธรรม เป็นการให้คุณค่าในสรรพสิ่งแล้วมนุษย์สมมติบัญญัติขึ้น โดยทำข้อตกลงร่วมกันหรือทำสัญญาประชาคม มีเกณฑ์ต่างๆ ที่ใช้ในการตัดสิน ซึ่งส่วนใหญ่จะอ้างเกณฑ์คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม หรือความเป็นประโยชน์ความดีความสุข ความถูกต้องชอบธรรม เป็นต้น โดยมีมนุษย์เป็นผู้คิด เพราะเหตุจากความขาดแคลนสรรพสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างปานกลาง จึงตกลงให้มีการแบ่งสรรปันส่วนสรรพสิ่งเหล่านั้น เพื่อตอบสนองความต้องการ และมีการเปรียบเทียบกันในด้านความเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของมิลล เทียนประเทืองชัย (2557) เรื่อง “แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า แนวคิดปรัชญาสังคมของตะวันตกโดยทั่วไป และแนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทต่างเชื่อว่ามนุษย์ส่วนใหญ่มีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงนี้หากเป็นไปตามเหตุผลอย่างสมเหตุสมผลก็จะเกิดความยุติธรรมทางสังคม ความยุติธรรมทางสังคมจึงเป็นความพึงพอใจร่วมกันทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมในแต่ละสังคม โดยอาศัยสาระสำคัญของแนวคิด 2 แนวคิด และมีลำดับความสำคัญก่อนหลัง คือ 1) แนวคิดเรื่องความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันที่เที่ยงตรงหรือเที่ยงธรรม 2) แนวคิดเรื่องความแตกต่างกันอย่างมีเหตุผลทางศีลธรรม หรือความเสมอภาคกันหรือความเท่าเทียมกันตามความเหมาะสมในด้านต่างๆ เน ด้านความจำเป็น ด้านความสามารถ ด้านสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ และด้านความต้องการ เป็นต้น ที่เกิดจากการแบ่งสรรปันส่วนผลจากสรรพสิ่ง (ทรัพย์สิน และคุณค่า) ที่เป็นประโยชน์ทั้งด้านการให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งสามารถพบ ได้ในทั้ง 5 กรอบแนวคิด คือ ยุติธรรมขั้นตอน ยุติธรรมชดเชย เวรกรรมยุติธรรม ยุติธรรมบูรณะ และกระจายยุติธรรม

2) ศึกษากระบวนการบัญญัติพระวินัย

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ถือเป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ในการตรวจสอบ ชี้นำพฤติกรรมของเพื่อนพรหมจารีให้สำนึกว่า ได้ละเมิดพระธรรมวินัยหรือไม่ ซึ่งภิกษุผู้เฒ่าต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ

- 1) เป็นผู้มั่งคิลบริบูรณ์
- 2) ตั้งอยู่ในธรรม 5 ประการ คือ พุตรู้กาล พุทความจริง พุทสุภาพ พุทเพื่อประโยชน์ พุทด้วยเมตตาจิต

3) ประกอบด้วยธรรม (เจตนา) 5 ประการ คือ ความการุญ หวังประโยชน์ เอ็นดู การออกจากอาบัติ รักษาวินัย เหล่านี้เป็นองค์สมบัติของภิกษุผู้เฒ่า

พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์เป็นผู้เฒ่า แต่ให้เป็นผู้บอกกล่าวแก่ภิกษุแล้วให้ภิกษุนั้นพิจารณา

ขบวนการสอบสวนภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อจัดประชุมสงฆ์แล้ว พระพุทธองค์ได้อนุญาตขั้นตอนการสอบสวนไว้ 7 อย่าง คือ 1) สัมมุขวินัย หมายถึง การจัดการปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า หรือวิธีระงับต่อหน้า ซึ่งหมายถึง ความพร้อมหน้าสงฆ์ ความพร้อมหน้าบุคคล ความพร้อมหน้าวัตถุ ความพร้อมหน้า ธรรม

ความพร้อมหน้าวินัย 2) สติวินัย ถือสติเป็นหลัก การยกเลิกความผิดเพราะเป็นพระอรหันต์หรือริบบุคคลที่จะไม่ทำผิดวินัยในข้อนั้นได้ 3) อมูหวินัย ผู้หายจากเป็นบ้า การเลิกความผิดเพราะผู้กระทำผิดนั้นวิกลจริตหรือเป็นบ้า 4) ปฏินญาตกรรมะ ทำตามที่รับ การตัดสินตามการยอมรับผิด คำสารภาพของผู้กระทำผิด 5) ตัสส ปายสิกา ลงโทษแก่ผู้ผิดที่ไม่รับ การลงโทษพยานผู้ที่ไม่ยอมพูดในการสอบสวนของคณะสงฆ์ 6) เยภยสิกา การตัดสินตามมติเสียงข้างมาก 7) ตินวัตถารกะ ดูกลับไว้ด้วยหญ้า วิธีประณิประนอม การตัดสินยกฟ้อง เลิกแล้วต่อกัน(ในกรณีทะเลาะกัน)

เวลาเมื่ออธิกรณ์เกิดขึ้น เมื่อสอบสวนเสร็จแล้วสงฆ์จะทำการลงโทษด้วยการสวดญัตติกรรม 3 ครั้ง วิธีสวดก็แล้วแต่ความผิดว่า ภิกษุรูปนั้นผิดในอาบัติชนิดใด สำหรับความผิดการล่วงละเมิดพระวินัยของภิกษุนั้น ท่านจำแนกออกเป็น 3 ระดับใหญ่ ๆ คือ 1) ระดับเล็กน้อย สามารถแก้ไขได้ 2) ระดับกลาง สามารถแก้ไขได้ และ 3) ระดับสูงสุด ไม่สามารถแก้ไขได้

(1) ระดับเล็กน้อย แก้ไขด้วยการประกาศความผิดของตนเองต่อหน้าภิกษุ หรือต่อหน้าสงฆ์ แล้วแต่ชนิดของอาบัติที่บัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก

(2) ระดับกลาง สามารถแก้ไขได้ ด้วยการอยู่ปริวาสกรรม และมานัตกรรม เสร็จขบวนการแล้วสงฆ์สวดญัตติให้เข้าร่วมหมู่เป็นปกติภิกษุตามเดิม

(3) ระดับสูงสุด ไม่สามารถแก้ไขได้ เรียกว่า ล่วงอาบัติปาราชิก ขาดจากการเป็นภิกษุ หาสังวาสไม่ได้

หลักอธิกรณ์สมณะ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการกับปัญหาหรือความขัดแย้งในสังคมคณะสงฆ์อย่างประสานกลมกลืนสอดคล้องกับทุกปัญหา พระพุทธองค์ทรงมองเห็นปัญหาของการปกครองสงฆ์ จึงบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้เป็นกฎ ระเบียบ ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามของสังคมคณะสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัท 4 สอดคล้องกับงานวิจัยของคชาภรณ์ คำสอนทา (2558) เรื่อง “รูปแบบการระงับอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ไทยตามหลักพุทธสันติวิธี” พบว่า พระพุทธองค์ได้ทรงวางแนวทาง วิธีการและกระบวนการแก้ไขปัญหาในสังคมสงฆ์ โดยให้สงฆ์เป็นผู้ควบคุมพระสงฆ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อสร้างสรรค์สังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมที่ไม่มีความหวาดระแวง ไม่รังเกียจกันเกี่ยวกับศีลาจารวัตร ในอันที่จะทำให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่เหมาะสมแก่การฝึกฝนพัฒนา ตนเองตามแนวทางไตรสิกขา โดยมุ่งเน้นไปที่ความสามัคคีความปรองดองในหมู่สงฆ์ และดำเนินการกับผู้ประพฤติดละเมิดพระธรรมวินัยตามลักษณะความผิดที่ได้กระทำเพื่อให้พระสงฆ์ได้มีโอกาสปรับปรุงตัวปรับทัศนคติเปลี่ยนพฤติกรรมให้อยู่ร่วมกับสังคมสงฆ์ต่อไปได้

3) วิเคราะห์กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก

กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ถือเป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ในการตรวจสอบ ข้อมูลพฤติกรรมของเพื่อนพรหมจารีให้สำนึกว่า ได้ละเมิดพระธรรมวินัยหรือไม่ ซึ่งภิกษุผู้โจทต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ

(1) เป็นผู้ที่มีศีลบริบูรณ์

(2) ตั้งอยู่ในธรรม 5 ประการ คือ พุตรู้กาล พุทความจริง พุทสุภาพ พุทเพื่อประโยชน์ พุทด้วยเมตตาจิต

(3) ประกอบด้วยธรรม (เจตนา) 5 ประการ คือ ความการุญ หวังประโยชน์ เอ็นดู การออกจากอาบัติ รักษาวินัย

เหล่านี้เป็นองค์สมบัติของผู้โจท พร้อมด้วยหลักฐานที่มีมูล คือได้เห็นเอง ได้ยินเองหรือมีผู้บอกมา หรือรังเกียจโดยอาการ ถ้าหากภิกษุพบเห็นอาการทั้ง 3 แล้ว ไม่ทำการโจท พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้ปรับ

อาบัติแก่ภิกษุ นั้น ตามพุทธบัญญัติทรงกำหนดให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ทุกรูป ถ้าละเลย ถือว่ามีความผิดต้องอาบัติด้วย พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์เป็นผู้โจท แต่ให้เป็นผู้บอกกล่าวแก่ภิกษุแล้วให้ภิกษุนั้นพิจารณา

สำหรับขบวนการสอบสวนนั้น พระพุทธองค์อนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้สอบสวนความผิดของภิกษุ ไม่อนุญาตให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้สอบ อนุญาตให้เฉพาะคณะสงฆ์เท่านั้น จะเป็นคณะเล็กหรือคณะใหญ่นั้นก็ขึ้นอยู่กับชนิดของอาบัติ ขบวนการสอบพระพุทธองค์จัดไว้ 7 ชนิด คือ

(1) สัมมุขวินัย หมายถึง การจัดการปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า หรือวิธีระงับต่อหน้า ซึ่งหมายถึง ความพร้อมหน้าสงฆ์ ความพร้อมหน้าบุคคล ความพร้อมหน้าวัตถุ ความพร้อมหน้า ธรรมความพร้อมหน้าวินัย

(2) สติวินัย ถือสติเป็นหลัก การยกเลิกความผิดเพราะเป็นพระอรหันต์หรืออริยบุคคลที่จะไม่ทำผิดวินัยในข้อนั้นได้

(3) อมฺพหวินัย ผู้หายจากเป็นบ้า การเลิกความผิดเพราะผู้กระทำความผิดนั้นวิกลจริตหรือเป็นบ้า

(4) ปฎิณญาตกรรมะ ทำตามที่รับ การตัดสินใจตามการยอมรับผิด คำสารภาพของผู้กระทำความผิด

(5) ตัสสปาปิยสิกา ลงโทษแก่ผู้ผิดที่ไม่รับ การลงโทษพยานผู้ที่ไม่ยอมพูดในการสอบสวนของคณะสงฆ์

(6) เยภุยสิกา การตัดสินใจตามมติเสียงข้างมาก

(7) ตินวตถารกะ ดุจกลบไว้ด้วยหญ้า วิธีประณีประนอม การตัดสินใจพ้อง เลิกแล้วต่อกัน(ในกรณีทะเลาะกัน)

ขบวนการระงับอธิกรณ์ เมื่อภิกษุถูกโจทแล้ว รับผิดว่าตนเองได้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัยจริง คณะสงฆ์ก็จะลงโทษตามกระบวนการของพระวินัยชนิดนั้น ๆ เมื่อภิกษุถูกลงโทษแล้วสำนึก เป็นสมาธิปฏิรูป มีความละอาย กลับตัวเป็นผู้สำรวมในพระปาฏิโมกข์ สงฆ์ก็จะระงับอธิกรณ์ให้กับภิกษุนั้น สอดคล้องกับหนังสือเรื่องพุทธสันติวิธี (การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง) ของพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2561) พบว่า แนวความคิดเรื่องความยุติธรรม สังคมต้องมีความยุติธรรม ความยุติธรรมในสังคมเป็นรากฐานของความเจริญ สังคมใดก็ตามถ้าขาดความยุติธรรม สังคมนั้นไม่อาจก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ ไม่ว่าจะเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมหรือจิตใจ แต่กลับเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ ความขัดแย้ง การเสียกำลังใจ และนำไปสู่วิกฤติในด้านต่างๆ รวมทั้งวิกฤติการณ์ทางด้านเศรษฐกิจที่เรา กำลังเผชิญอยู่ ความยุติธรรมในสังคมจึงเป็นเรื่องสำคัญ แต่เท่าที่ผ่านมาสังคมไทยยังให้ความสำคัญกับด้านนี้น้อยเกินไป

ความยุติธรรมมีความสำคัญ ความรู้สึกที่ไม่ยุติธรรมนำมาซึ่งความขัดแย้ง และบางครั้งกลายเป็นความรุนแรงในทุกสังคมและชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงกระบวนการที่เรา รู้สึกว่ายุติธรรม คำถามคำว่า ความรู้สึกไม่ยุติธรรม ประเมินจากอะไร มาร์ตอง ชีว่า “การแบ่งปัน วิธีการ การได้รับการตอบแทน หรือฟื้นฟูขอบเขตของระบบคุณธรรม ที่ไม่ชัดเจน บกพร่อง และไร้ความเป็นธรรม จะกลายเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคล เกิดความรู้สึกไม่ยุติธรรม ฉะนั้น เขาจึงเสนอว่า ควรยึดหลักความเสมอภาค หรือความเที่ยงธรรม ความเท่าเทียม และความจำเป็น “สันติยุติธรรม” คือหัวใจของสันติวิธี ซึ่งสันติยุติธรรมนั้นมีนัยครอบคลุมถึงสันติ ตามที่ศาสนาต่างๆ ได้นำเสนอ ซึ่งเป็น “สภาวะสันติ” ที่มีคำว่า “ความยุติธรรม” รวมอยู่กับคำอื่น ๆ ด้วย เช่น ความรัก ความเสมอภาค

อธิกรณ์สมณะในฐานะเครื่องมือขจัดความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี สถานการณ์ความขัดแย้งในกลุ่มคณะสงฆ์ และในบางสถานการณ์ความขัดแย้งนั้น ขรवासได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการขัดแย้งนั้น ตัวแปรสำคัญหรือผู้มีบทบาทสำคัญในการใช้เครื่องมือนี้คือ “พระสงฆ์” ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง

หรือเป็นคู่ขัดแย้งทั้งโดยตรงหรือโดยอ้อม แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าเครื่องมือนี้จะไม่สัมพันธ์กับฆราวาสที่เข้าไปเป็นคู่ขัดแย้งกับพระสงฆ์ กรณีที่คู่ขัดแย้งเป็นฆราวาส หลักการอธิกรณ์สมณะจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าได้ทรงออกแบบให้พระสงฆ์สามารถนำไปประยุกต์ให้สอดคล้องกับความเป็นไปของบริบทต่างๆ เพื่อให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่สอดคล้องและเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์ และใช้สงฆ์ดังกล่าวพัฒนาตนเองไปสู่จุดหมายสูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของสุเทพ พรหมเลิศ (2561) เรื่อง “พุทธวิธีบริหารจัดการงานยุติธรรมเพื่อบูรณาการกับงานยุติธรรมในสังคมไทย” พบว่า ด้านการบริหารจัดการกระบวนการในงานยุติธรรมแบ่งเป็น 2 ประการคือ 1) การบริหารจัดการ กระบวนการยุติธรรมด้วยพระธรรมวินัย โดยอาศัยพระวินัยเป็นหลัก รวมทั้งหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ หลักไตรสิกขา 3 อธิปไตย 3 สัปปุริสธรรม 7 ลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย 8 และหลักอำนาจประโยชน์ 10 ประการ 2) การบริหารจัดการกระบวนการยุติธรรมด้วยหลักกฎหมาย บ้านเมือง คือการอาศัยกฎหมาย บ้านเมืองมาเป็นหลักในพระธรรมวินัย เช่น การบัญญัติทุติยปาราชิก ซึ่งว่าด้วยการลักทรัพย์ พระพุทธเจ้า ทรงตรัสปรึกษากับภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเคยเป็นมหาอำมาตย์ผู้พิพากษาเก่า...จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงนำเอา วิธีการกำหนดราคาสั่งของ 5 มาสก มาเป็นเกณฑ์ตัดสินโทษในกรณีลักทรัพย์

การที่พระพุทธองค์ทรงออกแบบ อธิกรณ์สมณะ เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมภิกษุสงฆ์นั้น พระองค์ไม่ได้ตรัสห้ามว่า หลักการบางอย่างสามารถนำไปใช้กับฆราวาสได้ การปฏิบัติความขัดแย้งตามแนวนี้น่าจะมีการผสมผสานระหว่างวิถีโลกกับวิถีธรรมเข้าด้วยกัน คล้ายคลึงกับหลักอภิธานิยธรรม ที่ได้มีการนำแนวทางไปใช้ในแคว้นวัชชีในสมัยพุทธกาล ดังนั้นเมื่อมีความขัดแย้ง หรือข้อพิพาทเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงออกแบบเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งสงฆ์ด้วยหลักอธิกรณ์สมณะ 7 ประการ ซึ่งประกอบไปด้วย สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย ปฏิญญาตรณะ เภยยุยสีกา ตัสสปาปิยสีกา และติณวัตถารกะ ซึ่งในแต่ละประเด็นนั้นประกอบด้วยขั้นตอน และวิธีการในการระงับ หรือจัดการข้อพิพาทโดยละเอียด

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาวินัยเรื่อง “วิเคราะห์กระบวนการระงับอธิกรณ์ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก” ได้ผลการศึกษาที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ แสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก พบว่า แนวคิดเรื่องความยุติธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญของทั้งระบบกฎหมายและพระธรรมวินัย โดยหมายถึงความถูกต้อง เทียบธรรม และชอบด้วยเหตุผล รวมถึงการยุติข้อพิพาทด้วยหลักธรรมและกฎหมาย ในมิติทางสังคมยังเน้นความเสมอภาคและการจัดสรรอย่างเป็นธรรม แนวคิดตะวันตกแบ่งความยุติธรรมออกเป็นหลายรูปแบบ เช่น เชิงกระบวนการ ชดเชย ลงโทษ บำรุง และกระจาย ซึ่งมุ่งรักษาความสมดุลของสังคม อย่างไรก็ตาม สังคมไทยยังประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงความยุติธรรม ทั้งจากกฎหมายและพฤติกรรมของบุคคล เช่น การทุจริตและความไม่โปร่งใส ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่น ระบบยุติธรรมไทยมีพัฒนาการจากสมัยสุโขทัยที่เน้นความสัมพันธ์แบบครอบครัว สู่ระบบศักดินาในอยุธยา และการปฏิรูปสมัยรัตนโกสินทร์ที่เน้นความเป็นสากลและจรรยาบรรณข้าราชการ ในพระวินัย กระบวนการระงับอธิกรณ์มีขั้นตอนชัดเจน เริ่มจากการโจทโดยภิกษุผู้มีศีลและคุณธรรม พร้อมหลักฐานที่เชื่อถือได้ เมื่อเกิดอธิกรณ์ สงฆ์จะพิจารณาตามประเภทต่าง ๆ และใช้หลักอธิกรณ์สมณะ 7 เช่น การตัดสินต่อหน้า การยอมรับผิด เสียขังมาก และการประนีประนอม กระบวนการนี้เน้นความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และการยึดหลักธรรมวินัย การลงโทษหรือ “นิคหกรรม” มีหลายรูปแบบ โดยมุ่งแก้ไขพฤติกรรมและรักษาความสงบของสงฆ์ ควบคู่กับแนวคิดการฟื้นฟูผู้กระทำความผิดให้กลับสู่สังคมได้ หากสำนักผิดสามารถขอระงับโทษและกลับคืนสู่สถานะปกติ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยมีนิกกรรมของมหาเถรสมาคม ภายใต้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นพัฒนาการด้านการปกครองเกี่ยวกับการจัดการปัญหาการล่วงละเมิดพระธรรมวินัยและและความคิดแย้งของพระสงฆ์ อย่างไรก็ตาม แม้อุดมการณ์หรือเป้าหมายของ พรบ.ดังกล่าวจะกำหนดให้การบังคับกฎหมายพระสงฆ์นี้ที่หลักการสอดคล้องกับพระธรรมวินัย แต่เมื่อพิจารณาควบคู่กับการลงโทษแล้วผู้เขียนมีความเห็นว่าบางมาตรการมุ่งยุติปัญหามากกว่าการแก้ปัญหาแบบยั่งยืนอันเป็นหลักการสำคัญของพระวินัย เช่น สมัยพุทธกาลจนถึงก่อนจะมีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์พระสงฆ์สามารถเที่ยวจาริกไปในที่ต่างๆ ได้ตามความปรารถนา ไม่มีสังกัดเป็นหลักแหล่งก็ได้ แม้วัดตามพุทธประสงค์ก็มีเป้าหมายให้เป็นที่อยู่อาศัยหรือต้อนรับพระสงฆ์ทั่วไป (พระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4) แต่พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535) มีบทลงโทษแก่ภิกษุผู้ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งคือสามารถจับสึกได้ แม้สาเหตุการตรากฎหมายมาตรานี้จะมีสาเหตุมาจากการสร้างปัญหาของพระสงฆ์ที่ไม่มีสังกัด เช่น การเที่ยวเรียไรชาวบ้าน เป็นต้น แต่การตรากฎหมายที่มีผลแก่พระสงฆ์ที่เข้าเกณฑ์นี้ย่อมพามีผลกระทบแม้แก่พระสงฆ์ที่มีเจตนาบริสุทธิ์กรณีถูกกลั่นแกล้ง ดังนั้นกฎหมายมหาเถรสมาคมบางมาตราในปัจจุบันจึงมีลักษณะจุดมุ่งหมายการเหมือนกฎหมายกระแสหลัก ผู้เขียนมีความเห็นว่ามหาเถรสมาคมควรได้พิจารณาทบทวนปรับปรุงแก้ไขการบังคับใช้บางมาตราที่ให้ความสอดคล้องกับพระวินัยและจะไม่มีผลกระทบต่อพระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์เป็นหลัก

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

สภาพปัญหาการทำผิดพระวินัยของพระสงฆ์ค่อนข้างเปลี่ยนแปลงและแตกต่างจากอดีตพอสมควร ปัญหาของการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์คือพระสงฆ์ทำผิดพระวินัยและไม่ยอมรับการลงโทษ การบังคับใช้พระวินัยไม่ได้ผลกับอสังขี ดังนั้นจึงต้องมีการบังคับใช้กฎหมายพระสงฆ์ที่มีลักษณะบางส่วนบังคับใช้แบบกฎหมายกระแสหลัก ทำให้เจตนาารมณ์ในการใช้กฎหมายพระสงฆ์ไม่สอดคล้องกับพระวินัย เรื่อง

ดังกล่าวเป็นเรื่องละเอียดอ่อน การมุ่งหวังเพียงให้ปัญหายุติไม่ได้หมายความว่า การแก้ไขปัญหานี้จะมีความยั่งยืน แต่ผู้ปกครองคณะสงฆ์ก็เลือกที่จะใช้วิธีนี้ ดังนั้นจึงต้องยอมรับว่ามาตรฐานทางพระวินัยลดลงเมื่อเทียบกับสมัยพุทธกาล มีหลายกรณีที่พระสงฆ์ถูกจับสึกเพียงเพราะผิดอาบัติปาจิตตีย์โดยเฉพาะการดื่มสุรา ผู้เขียนเสนอว่ามหาเถรสมาคมหรือคณะสงฆ์สามารถนำผลการวิจัยนี้เกี่ยวกับการลงโทษ (นิคคกรรม) ไปปรับใช้ได้ด้วยความเหมาะสม เช่น กรณีพระดื่มสุรา พระปกครองไม่ควรจะห้ฝ่ายบ้านเมืองรับจับสึกโดยไม่ทันได้สอบสวนความผิด ควรพิจารณาเป็นรายๆ เช่น หากพระรูปนั้นประมาทดื่มครั้งแรก ก็ควรให้โอกาสโดยการให้ปลงอาบัติ แต่หากพระรูปนั้นดื่มเป็นประจำ สงฆ์สามารถพิจารณาลงนิคคกรรมได้ เช่น ตัชชณียกรรม อุกเขปนีย กรรม หรือปัพพาชนียกรรม และทำความเข้าใจกับวิธีการตรวจสอบประวัติอาชญากรรมคือมีการลงบันทึกข้อมูลการทำผิดที่สามารถตรวจสอบได้เหมือนระบบการตรวจสอบประวัติอาชญากรรมของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ จะทำให้รู้ผิดของพระที่ถูกสงฆ์ลงโทษนั้น จะทำให้สามารถตรวจสอบและควบคุมพฤติกรรมพระรูปนั้นได้ หากพระรูปนั้นไม่สำนึกผิดและทำผิดอีกจึงพิจารณาให้สึก หากสำนึกผิดและเปลี่ยนพฤติกรรมได้ถือว่าเป็นเรื่องดี เป็นไปตามพุทธเจตนารมณ์การบัญญัตินิคคกรรม

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวินัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎกพบว่ายังมีประเด็นที่ศึกษาเพิ่มเติมได้ ดังนี้

- 1) เปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับกระบวนการยุติธรรมทางเลือก
- 2) รูปแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งตามแนวทางพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- คชาภรณ์ คำสอนทา และอดุลย์ ชันทอง. (2558). กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. 3(2), 65-78.
- พระกฤษณพล คุณงกโร (กลั่นพยอม). (2561). แนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมืองจังหวัดอ่างทอง. สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2561). พุทธสันติวิธี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- พระราชปรีดีติวิมล และคณะ. (2564). แนวคิดความยุติธรรมที่พึงประสงค์ตามหลักพระพุทธศาสนา. วารสารนันทมืองแหรพุทธศาสตรปริทรรศน์. 8(1), 49.
- มลลล เทียนประเทืองชัย. (2557). แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมนุษยศาสตร์. 21(2), 165-166.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2561). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน (บุญอัฐิ) นายกอง ศรีสมุทร และนางทองพูล ศรีสมุทร. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร: มปท..
- สุเทพ พรมเลิศ. (2561). พุทธวิธีบริหารจัดการงานยุติธรรม เพื่อบูรณาการกับงานยุติธรรมในสังคมไทย. วารสารมหาจุฬาวชิการ. 5(2), 47.